न्यच्छिदिः स्थिरनरर्क्षमृगोदयेषु । बलभद्रः "रेवतीहस्तमूलेषु श्रवणे नागयाम्ययोः । पितृदेवे तथा सौम्ये धान्यच्छेदं मृगोदये" अथ धान्यच्छेदनप्रकारः । "सपत्रौ मासमुद्गौ च यवधान्ये सकाण्डके । छिन्द्यात्तिलञ्च निष्पत्रमेतत् पाराशरं मतम्" पराशरः । "न मुष्टिग्रहणं कुर्यात् कदाचिद्वटपौषयोः । ईशाने लवनं कुर्यात् सार्द्धमुष्टिद्वयं शुचिः । पौष्णे पुष्ये शुभाहे वा पूजयित्वेष्टदेवताम् । शस्यविघ्नप्रशान्त्यर्थं क्षेत्रे वा हव्यभोजनम्" । बौधायनः "रथाश्वगजधान्यानां गवां चैव रजः शुभम् । अथाशस्तं समूहिन्याः श्वाजाविखरवायसाम्" । समूहिनी संमार्जनी । कृत्यचिन्तामणौ मेधिरुक्ता यथा । "वटश्च सप्तपर्णश्च गाम्भारी शाल्ली तथा औदुम्बरी तथा धात्री या चान्या क्षीरधारिणी । स्त्रीनाम्नी कर्षकैर्नित्यं मेधिः कार्या फलप्रदा" । अधिकं कृषिशब्दे दृश्यम् ।

धान्यकोष्ठक न० ६त० । धान्यस्थापनार्थे गृहे (गोला) हला०

धान्यचमस पु० चम्यते चम-कर्मणि असन् । धान्यविकारभेद एव चमसः । चिपिटके त्रिका० ।

धान्यत्वच् स्त्री ६त० । तुषे अमरः ।

धान्यधेनु स्त्री दानार्थे धान्यकल्पितायां गव्याम् । तद्विधिः "विषुवे चायने वापि कार्त्तिक्यान्तु विशेषतः । तमिदानीं प्रवक्ष्यामि धान्यधेनुविधिं परम् । यां दत्त्वा सर्वपापेभ्यः शशाङ्क इव राहुणा"(मुच्यते इति शेषः) । दशधेनुप्रदानेन यत्फलं राजसत्तम ! । तत्सर्वमेव प्राप्नोति व्रीहिधेनुप्रदो नरः । कृष्णाजिनं ततः कृत्वा प्राग्वद्वत्सं न्यसेद्बुधः । गोमयेनानुलिप्ताङ्गीं शोभनां वस्त्रसंयुताम् । पूजयेद्वेदिमध्ये स्याद्रोणैश्चापि चतुष्टयैः । मध्यमा च तदर्द्धेन वित्तशाठ्यं न कारयेत् । चतुर्थांशेन धेन्वा वै वत्सन्तु परिकल्पयेत् । कर्त्तव्ये रुक्मशृङ्गे तु राजतक्षुरसंयुता । गोरूधः पूर्ववद्घ्राणमगुरुचन्दनन्तथा । मुक्ताफलमया दन्ता घृतक्षौद्रमयं मुखम् । प्रशस्तपत्रश्रवणा कांस्यदोहनकान्विता । इक्षुयष्टिमयाः पादाः क्षौमपुच्छसमन्विता । नानाफलसमोपेता रत्नगर्भसमन्विता । पादुकोपानहौ छत्रे भाजनं दर्पणं तथा । इत्येवं रचयित्वा तां कृत्वा दीपार्चनादिकम् । पुण्यकालञ्च संप्राप्य स्नातः शुक्लाम्बरो गृही । त्रिःप्रदक्षिणमावृत्य मन्त्रेणानेन कीर्त्तयेत् । तव विप्र ! महाभाग ! वेदवेदाङ्गपारग ! । यामेताञ्च मया दत्तां गृह्णीष्व त्वं द्विजोत्तम ! प्रीयतां मम देवेशो भगवान् मधुसूदनः । त्वमेका लक्ष्मीर्गोविन्दे स्वाहा चासि विभावसोः । शक्रे शची तु विख्याता मेधा मुनिषु सत्तमा । तस्मात् सर्वमयी देवी धान्यरूपेण संस्थिता । एवमुच्चार्य्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् । दत्त्वा प्रदक्षिणं कृत्वा तं क्षमाप्य द्विजोत्तमम् । यावच्च पृथिवी सर्वा वसुरत्नानि भूपते ! । तावत् पुण्यमयाधिक्यं व्रीहिधेनोश्च तत्फलम् । तस्मान्नरेन्द्र ! दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा । इह लोके च सौभाग्यमायुरारोग्यवर्द्धनम् । विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीरत्नमालिना । स्तूयमानोऽप्सरोभिश्च प्रयाति शिवमन्दिरम् । यावच्च स्मरते जन्म तावत् स्वर्गे महीयते । ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो जम्बुद्वीपपतिर्भवेत् । एवं हरेण प्रोद्गीर्णं श्रुत्वा वाक्यं नरोत्तमः । सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते" । वराहपुराणोक्तः ।

धान्यपञ्चक न० ६त० । भावप्र० उक्ते धान्यविशेषाणां पञ्चके । धान्यशब्दे भावप्र० वाक्यं दृश्यम् । २अतिसारे पाचनविशेषे यथा "धान्यपञ्चकविस्त्वाभ्रं नागरैः पाचितं जलम् । आमशूलविबन्धघ्नं पाचनं नित्यसेवितमिति" भावमिश्रः ।

धान्यमातृ त्रि० धान्यं माति मा-तृच् । धान्यमापके "मातुरुत् संख्यासंभद्रपूर्वायाः पा० सूत्रे पूर्वाया इति स्त्रीत्वनिर्देशात् स्त्रीत्वविशिष्टमातृशब्दस्यैव उत् नेतरस्येति सि०कौ० । तेन धान्यमातुरपत्यम् धन्यमात्र इत्येव

धान्यमाय त्रि०धान्यं माति मा-अण् युक् । १धान्यमानकारके २तद्विक्रेतरि च तस्य धान्यमानेनैव विक्रेतृत्वात् ।

धान्यराज पु० धान्यानां राजा-टच् समा० । यवे राजनि०

धान्यवनि पु० धान्यस्य वनिः राशिः । धान्यराशौ उज्ज्वल०

धान्यवर्द्धन न० धान्यस्य ऋणप्रयुक्ततया वर्द्धनं यत्र ।(वाड़ी) वृद्धिभेदे त्रिका० ।

धान्यवीर पु०धान्येषु वीर इव बलहेतुत्वात् । माषे (कलाइ) ।

धान्यशीर्षक न० ६त० । धान्यस्य मञ्जर्य्याम् धान्याग्रादयोऽप्यत्र । जटाधरः ।

धान्यशैल पु० दानार्थकल्पिते धान्यमये पर्वते तद्विधानादि हेमा० दा० पद्मपु० उक्तं यथा ,

"तस्माद्विधानं वक्ष्यामि पर्वतानामनुत्तमम् । प्रथमो धान्यशैलः स्यात् द्वितीयो लवणाचलः । गुड़ाचलस्तृतीयस्तु चतुर्थो हेमपर्वतः । पञ्चमस्तिलशैलः स्यात् षष्ठः कार्पासपर्वतः । सप्तमो घृतशैलश्च रत्नशैलस्तथाऽष्टमः ।